

Saltvandsbæltet. Danmarks og Polens naboskab.

Sagsmappen og atlas

Der stilles ofte et spørgsmål til polske elever på gymnasiet: hvor mange lande grænser Den Polske Republik op til, og hvor mange gør det endeligt efter det demokratiske gennembrud i Mellem- og Østeuropa i halvfemserne? Det korrekte svar lyder: Polen ligger ved siden af syv fremmede lande, dvs. Tyskland, Tjekkiet, Slovakiet, Ukraine, Hviderusland, Litauen og Rusland. Den eneste hage ved typiske skolespørgsmål er det, at eleverne oftest glemmer, at Polen og Rusland grænser op til hinanden nordpå via Kaliningrad distriktet, og det kan være forvirrende nok for polske unge. Resten af skillelinjen mellem Polen og verden udenfor dannes af Østersøen.

Verden limes mellem Polen og Norden, som løber midt på søen, men selve begrebet "territorialfarvand" optræder ikke i standardiseret skoleundervisning. For får man ingen mulighed for at sætte egne fødder på territorialvandet, er det som om grænsen på det Baltiske Hav ikke har været til. Den kommer ikke til polsk bevidsthed under socialisering eller bagefter. Kort over Polen, som er i almindelig skolebrug, omfavner delvis nabolandes områder fra vest, syd og øst, men ikke fra Skandinavien. Mod nord er der en ren lyseblå plet. Det lykkes dog for Bornholm at finde plads på landkortene, fordi øen ligger i nærmere afstand fra Darłowo og Kołobrzeg ved den polske kyst end København på Sjælland. Derved bliver Bornholm, hørende til Kongeriget Danmark, på en vis symbolsk måde afskåret fra sit moderland. Så meget desto mere som Bornholm er en del af Region Hovedstaden, siden kommunalreformen i 2005, synes det at være meget sigende. I psykoanalyse symboliserer havvand et urtidskaos og en ubevidsthed.¹ Fulgte man psykoanalysens sprog lidt retorisk, ville man lige med det samme lægge mærke til, at Polen har glemte nordiske lande som nabolande.

Den polske afdeling af Google fører statistik over vendinger, som internetbrugere oftest indtaster på søgemaskinen i løbet af et kalenderår. I 2014 var Københavns beliggenhed nummer ni i kategorien "hvor?".² Det betyder, at ret mange gennemsnitlige polakker ikke kender nabolandets hovedstad og har på fornemmelsen, at København ligger langt borte i et fremmed land. I så henseende giver polsk grundskolekartografi et udtryk for polakkernes orientering fra kun én akse: Øst – Vest. Kulturaksen Nord – Syd er sekundær og svagere. Flyveturen fra Frederik Chopin Lufthavn i Warszawa til Københavns Kastrup Lufthavn tager lidt over en time, så længe som det varer at bladre daglige aviser igennem. Med afrejsen fra Lech Wałęsa Lufthavn i Gdańsk er det lige et stenkast fra stranden (på polsk snarere *baretkast*, for sprogligt kaster polakker med fladhuer i stedet for sten). Det Baltiske Hav, som man får øje på fra færgens åbne dæk, især ud på natten om sommeren, gør indtryk af at være en ganske rolig indsø. *Balteus* betyder "et bælte" på latinsk. Det er netop sagen, at det Baltiske Hav ligner et bælte, altså er et lavvand, ikke et stort indhav.³ Østersøens karakter har givet en del danske navne for vigtige baltiske farvande: Lillebælt og Storebælt. Men polsk sprog har føjet lyden "P" til nordiske ord og navne, og "Mały Bełt" og "Duży Bełt" er opstået. Det skyldes, at polakken associerer de navne med andre egenskaber end skandinaverne vil gøre, nemlig med brusende, skummende, truende vand. Udsagnsordet "beltac" betyder på polsk at plumre, gøre uklar, urolig. Havet kan godt virke som en forhindring i polske øjne.

¹ Nyborg: 'Den lille havfrue'.

² www.tvn24.pl/internet-hi-tech-media,40/raport-google-a-najczesciej-wyszukiwane-w-2014-roku,499064.html (13.09.2015). Linket fører til en polsk tv-stations hjemmeside (nyhedskanal TVN 24) med breaking news og mindre nyheder.

³ Sml. Kirby: The Baltic World; Hinkkanen: The Baltic and North Seas; Klinge: Östersjövärlden; North, The Baltic.

Grumsede bølger på Østersøen tydeliggjordes af en polsk godsfærge M/S Jan Heweliusz (Johannes Hevelius). En barsk vinter i 1993 sank færgen i nærheden af den tyske ø Rügen, det er fremdeles det værste Polske skibsforslis, undtaget krigstider.

At tænke Polen og Danmark som nabosamfund eller landenes kulturer som netop nabokulturer står ikke på dagsordenen, det ville være noget unaturligt eller nærmest utænkeligt. Efter min mening er det de samme synspunkter på begge sider af Østersøen. Jeg har forsøgt ved mange diverse lejligheder at rette danskernes opmærksomhed mod sagen, da var det ligesom en åbenbaring for dem: jo, er der ikke langt fra Danmark til Polen, men vi kender ikke hinanden godt, uheldigvis. Det lyder som et uhyre paradoks, fordi vi alle lever i en globaliseringstid, hvor mellem- og tværkulturelle forhold er centrale ideer udover folks mobilitet. Geografisk nærhed bør alligevel virke aktiverende på gensidige kulturforhold. Den omstændighed, at Danmark er et lille land, må ikke være en undskyldning for lavt engagement af vores kulturelle relationer. Samtidig må man ikke slippe uden om dansk-polsk naboskab ved bare at slå fast, at Polen har en anden nordisk nabo som Sverige, selvom det er et rigtigt større, folkerigere land med meget bedre udvekslingsformåen, både økonomisk og kulturelt. Det danske-polske naboskab fortjener helt bestemt en problematisering i et kulturvidenskabeligt og forfriskende perspektiv. Her i denne artikel gør jeg krav på denne fortrængte nærhed.

Særlig god inspiration til hvorledes man bør undersøge kulturforhold og dyrke kulturhistorie, skabes af „forundringsparathed”. Inge Adriansen, for hvem det i en årrække lykkedes at kæde akademisk forskning sammen med formidling af viden om samfundet. At være „forundringsparat” betyder at kunne se kendte fænomener i et nyt lys, og derved få indflydelse på almene forestillinger.⁴ Som det bedste eksempel på måden at anskue komplicerede kulturpolitiske processer på, og sætte ord på dem med raffineret ironi, tjener Uffe Østergaards bidrag.⁵ Dagens værdidebat i Danmark og aktuelle problemstillinger kan man følge med i, takket være Michael Böss, som skriver klummer i aviser og udgiver debatbøger.⁶ Søren Kolstrup beskæftigede sig med kulturforhold i kølvandet på polsk udvandring til Danmark i det 20. århundrede.⁷ Drejer det sig om polske forskere, gives gensidig inspiration af Grażyna Szelągowskas store indsats i nordiske studier og Andrzej Mencwels kulturhistorieskrivning.⁸ Det gode forbillede i en analyse af et kulturnaboskab, hvor Danmark er en partner, finder jeg i Bernd Henningsens bog i serien *Die Deutschen und Ihre Nachbarn*.⁹

I mit udgangspunkt ser jeg to polsk-danske kulturfakta som kun tilsyneladende er særskilte. Faktaene kommer fra forskellige tidsperioder og samfundsmæssige kontekster, men de hænger faktisk sammen. Der tales om et spændende dansk element i Polens nationalmelodi *Mazurek Dąbrowskiego* og om to skulpturer af Bertel Thorvaldsen. Nemlig synger polakkerne i deres fædrelandssang om det, at de i 16-tallet kom Danmark til undsætning for at hjælpe danskerne med at slå svenskerne tilbage. Imens slog en berømt dansk billedhuggers værker rødder i Warszawas offentlige rum som landskendte monumenter, og de fik også særlig lokal, polsk nationalromantisk ramme. Jeg tør sætte det sammen, for disse kulturfakta kan på en gang fokusere og fortælle nærmere om mindre kulturelle begivenheder og episoder. Også lader de fortiden undersøge nutiden og dens mangler, så vidt det angår polsk-danske nære kontakter. Ville jeg beskrive dem kort med et udtryk skabt af mig selv, brugte jeg gerne noget af den slags: tilnærmelse begrænset af kulturen, nært forhold passerende gennem et

⁴ Blond (red.): Forundringsparat, 5-9.

⁵ Se bl. a. Østergaard: 'Bønder og Danskere'; Østergaard: Europa. Identitet og identitetspolitik.

⁶ F. eks. Böss: Republikken Danmark.

⁷ Kolstrup: Polske stemme.

⁸ Szelągowska: Dania; Mencwel: 175-184.

⁹ Henningsen: Dänemark.

storpolitikens filter, geopolitisk uundgåelig nabolag parret med ubevidst naboskab. Fra det polske synspunkt udgør den fælles baltiske verden, anerkendte forskere fra Norden skriver om,¹⁰ i højere grad en historisk konstruktion og et ideal for at atter nå op til den virkelighed, som kulturmedlemmer i Polen praktiserer i dagligdagen.

Næsten polsk Als

I polsk fædrelandssang *Mazurek Dąbrowskiego* findes strofen: ”som Czarniecki i tider tunge under svenskernes belejring, vendte over havet hjemad for sit fædreland at frelse” (dansk oversættelse ved Christian Spangshus) [på polsk: jak Czarniecki do Poznania, po szwedzkim zaborze, dla ojczyzny ratowania, wrócić się przez morze]. Hvad det drejer sig om med det gådefulde at vende over havet, plejer ingen højtstående deltagere af nationalfester, der ret mekanisk synger sangen, at tænke over. Det er derfor værd at forklare, hvem og under hvad for omstændigheder, der gjorde, at de forsøgte at efterligne det udvalgte folk, som kom tørskoet over det røde hav. Dengang behøvede saltvandet dog ikke at trække sig tilbage på en mirakuløs måde. Polsk styrke forcerede i virkeligheden bare grundt, smalt farvand, altså man har her at gøre med mytedannelse inde i den polske nationale kultur; det var allerede Georg Brandes opmærksom på i sine *Indtryk fra Polen*.¹¹ I Danmark er det almindeligt kendt, at Alssund ikke er et imponerende sund, det er maksimalt ti meter dybt og halv kilometer bred.¹² ”Jamen, det var næsten det samme som at svømme over fra Praga til Warszawa” [było pływać jako na Pragę z Warszawy] – skrev memoireforfatter Jan Pasek.¹³ Den polske barokforfatter var kendt for sin tilbøjelighed for skrøner og til at pynte historiske begivenheder med eget opdigt, men i det her tilfælde skriver han sandt. Praga – som i Paseks livstid var en landsby uden nogen bro og med tiden blev Warszawas ligestillede storbydel – ligger på højre bred af Wisła (Vistula). Når floden strømmer gennem Warszawa er den næppe en kilometer bred. Landgangen på Als fandt sted i 1658 midt i december. Sandsynligvis sejlede polske soldater med både eller på tømmerflåder. Heste svømmede bag dem i koldt vand. Det skulle have været en ganske bekvem overfart for polske tropper, Hetman Czarnieckis underordnede udførte ikke noget mirakel, medmindre at dårligt vintervejr ikke lod dem komme svømmende over sundet. Sammen med tropper sendt af Habsburgere og Brandeburgere kom den polske hær Frederik den Tredje til hjælp, korpset talte 4500 soldater. Kong Frederik kunne ikke klare sig mod svenskernes lynoffensiv. Efter at polakkerne havde befriet Als, vendte de tilbage til Jylland og vandt slaget ved Kolding. Polens militærhjælp bidrog helt bestemt til, at svenskere ikke formåede at erobre hele Danmark.

Polsk militærhjælp på Als og i Jylland var faktisk en relativ lille del af Karl-Gustav krigene.¹⁴ Men denne er set i nordisk perspektiv og navngivning.¹⁵ I Polen er hele trykket lagt på ”Potop Szwedzki”, dvs. den svenske syndflod (i svensk historieskrivning: Karl X Gustavs polske krig), fordi det kommer direkte ud af den polske erindringskultur. I sine erindringer fastholdt polakker gennem mange generationer, at svenskere turde belejre og ville plyndre det katolske fredhellige sted Jasna Góra. Klostret derovre er i vores tid Polens største pilgrimssted og mindeplads. Polakker lagde sig også dybt på sinde, at svenskere, som kaldtes for „forfærdelige lutheranere med pludderhoser på”, anvendte brutal vold overfor polske kvinder, profanerede alle kirker på deres vej, begik masser af tyveri på bondegårde. Kongeslottet i Warszawa raseredes for de fleste værdigestande. Syndflodsbytter fra Polen udlåner svenskere

¹⁰ Götz: 'Norden: Structures That Do Not Make a Region'; Stråth: 'Scandinavian Identity. A Mythical Reality'.

¹¹ Se: Brandes, 40-41.

¹² Mere om Sundet: Adriansen (red.): Søndeborg i 750 år – tværsnit og perspektiver.

¹³ Pasek: Pamiętniki, 76; overblik på dansk: Rosznecki: Polakkerne i Danmark.

¹⁴ Adriansen: Sønderjylland A-Å, 362-363; Rasmussen: 'Eet hertugdømme – mange herrer 1544-1720', 294-296.

¹⁵ Worsøe: 'Svenskekrigene og deres betydning for Sønderjylland', 196-197.

i nutiden til brug af kække udstillinger, som af og til organiseres til at fremhæve venlige, gamle polsk-svenske kontakter. Eksempelvis i 2002 var der på det samme kongeslot i Warszawa organiseret en stor sæsonudstilling under titlen ”Ørnen og Tre Kroner. Det svenske-polske naboskab ved Østersøen i tidlig moderne tid” (ørnen står på det polske skjold, ligesom kronerne står på det svenske). Her ligger den historiske ironi: skatter fra Warszawas slotte er kommet over Warszawaopstanden og Hitlers bestemmelse til at jævne Polens hovedstad med jorden, fordi alle kostbarhederne har været opbevaret på den anden side af Østersøen et par århundreder.

Kun ved at have indsigt i det ovenstående, kan man med rimelighed forklare, hvordan kan man rimeligt forklare, hvordan det overhovedet bliver muligt, at sagnet om Sigismundsøjlen (Kolumna Zygmunta) er fløjet byen rundt siden syndfloden til i dag. Ifølge sagnet planlagde svensker tropper at kapre en 22 meter høj søjle til Stockholm. Sagt med moderne ord ville en sådant symbolsk handling koste en svensk anfører meget, for søjlen var rigtig monumental. Usædvanligt barbari og grusomhed, som svenskerne i Polen udviste under syndfloden i det syvende århundrede, har været afspejlet i det polske sprogs faste vendinger. Der tales stadigvæk: ”ond som en svensker” [zły jak Szwed], ”hvornår, når svenskere vil komme” (vittigt udtryk for utålmodige mennesker) [kiedy? gdy przyjdą Szwedy], ”onde svenskere satte Polen i forlegenhed” [złe Szwedy narobiły w Polsce biedy]. Det sidste danner rim på polsk og vidner om en meget væsentlig opfattelse fra fortiden, hvor den polske adelsstand kastede ansvaret for Polens tre delinger i det attende århundrede netop på svenskerne og syndfloden. På det punkt skal man nævne obligatorisk læsestof. Romaner af nobelprismodtageren fra 1905 Henryk Sienkiewicz (autoren for trilogi inkl. *Med ild og svær* og *Syndfloden*) og af Walery Przyborski (*Svenskerne i Warszawa. En historisk roman for de unge*) synes at være virkelig gammeldags, fordi de blev udgivet for over hundrede år siden og stoppede med at vinde yngre læsere for sig, derimod har disse romaner usvækkede overlevelsesmuligheder over for samfundet. Bøgerne bygger på den polske erindringskultur i særdeleshed, og begge blev filmatiseret af polske filminstruktører. Jerzy Hoffman, der i Polen er en prisbelønnet filminstruktør, lavede *Potop* i 1974 ved hjælp af akademiske historikere. Adam Kersten og Włodzimierz Gołaszewski lavede Przyborskis bog om til kostumefilm i 1991. Den anden filmatisering *Svenskerne i Warszawa* fra 1991 viste sig at være mislykket, dog fik det polske publikum indprentet, hvorledes grusomme skandinaviske soldater i pudsige hatte havde røvet i Warszawa i 1656.

I det nutidige Polen ligger man ofte under for illusioner om, at nordiske lande udgør en ældgammel helhed. I Norden er det imidlertid en kendt truisme for forskere, men vistnok også for de fleste borgere, at Norden igennem lange århundreder ikke var en helhed i politisk betydning, tværtimod var der uro og talrige, blodige nabokrige i området ind til begyndelsen af 1800-tallet.¹⁶ Selv det nordiske samarbejde, som generelt hviler på det nordiske kulturfællesskab, hvor det uselviske Finland symbolskt føjedes ind, fungerer vel takket være regionalpolitisk retorik, fordi det leder til vedvarende aktualisering af en livlig myte om Nordens integration, angivelig evig helhed. Det, at der i 16-tallet var rivalisering mellem Danmark og Sverige, undgår polakernes opmærksomhed; i Polen kommer svenskekrigene ikke til offentlighedens kendskab til Europas *histoire événementielle*. Heller ikke er der husket på den dansk-polske alliance mod Sverige som en fælles dødsfjende. Alliancen gled fuldstændig i baggrunden for vigtigere historier til polakkerne. Men det er en udeladelse uden specielle intentioner, det er ikke forløbet på grund af kollektiv glemsel.

Efter, for kun et par år siden, at have læst erindringer af Jakub Łoś meget mere opmærksomt detaljeret end andre havde gjort før, opdagede en polsk journalist Włodzimierz Kalicki, der bidrager til ”Ale Historia”, historisk tillæg til dagbladet ”Gazeta Wyborcza”, at

¹⁶ Gerner, 'The Baltic Sea Region', 84-86.

titlen for det kendte militære maleri af Józef Brandt ville lede polakkerne på vildspor.¹⁷ Kalicki beviser, at maleriet fra 1870, som hedder "Czarniecki pod Koldyngą" ("Under Hetman Czarnieckis kommando ved Kolding"), foregiver overfarten til Sønderborg på Als, så billedet kan slet ikke foregive generobring af Koldinghus, dvs. et lille slot i Kolding (på polsk: Koldynga, Kołdynka, Kołdynek). Lignende uoverensstemmelser forbinder sig med værker af en anden vigtig polsk billedkunstner, Juliusz Kossak. I samlinger på Nationalmuseet i Warszawa befinder sig maleriet "Czarniecki pod Płockiem" ("Czarniecki ved byen Płock").¹⁸ I museet i Midtpommern i Słupsk, byen, der ligger i den nordlige del af Polen, kan man se et akvarelmaleri, hvor det mest spændende er, at den samme scene er fuldstændig identisk med landskabet. Den eneste ændring er, at Czarniecki på selv billedets titel ville føre kommando ved et andet slag i Polen end ved Kolding i Jylland. For øvrigt ligner hverken Płock eller Kolding byerne fra dengang. En polsk kunstner var bare kunstneren, han behøvede ikke at kende topografiske detaljer præcist. Juliusz Kossak havde lov til at give sin meget rige fantasi frie tøjler.

Józef Brandts maleri er heller ikke en nøjagtig gengivelse af historiske fakta, i lighed med moderne reportagefotografier. Også et italiensk billede har med det at gøre, nemlig kopien af stikket fra Galeazzo Gualdis større værk om kejser Leopold I af Østrig, som hænger på Søndeborg slot. Stikket dækker perioden 1656-1670. Det fremstiller overgangen til Als og indtagelsen af Sønderborg foretaget af allierede brandenburgske og polske hjælpetropper. Som historiker Christian Bo Bojesen påviste, kan man konfrontere de to billeder med skriftlige kilder: Paseks erindringer, ikke mindst, kurfyrstens angrebsplan (*Disposition zur Attaque auf den 4/14 dezember 1658 an die Insel Alsen*). Dermed fremtræder der uoverensstemmelser mellem billederne og teksterne.¹⁹ Selv direkte at pege på stedet, hvor transportbåde satte tropperne over sundet, er en stor udfordring. Trods alt udpegede den polske forening på Als i samarbejde med den polske ambassade i Hellerup overgangsstedet og den 14 december 2008 blev der opsat en mindeplade ved stranden i Sønderborg, nær ved Allsundbroen²⁰. Strandstien, hvor pladen blev fastgjort til en lavtliggende sten på jorden, hedder meget sigende: Verdens Ende. Kun videbegærlige mennesker og forskere har altså mikroskopisk chance for at finde mindstedet på Verdens Ende i Sønderborgs udkant. Historielærer Bojesen ved Sønderborgs skoler kunne ikke undgå at bemærke, at i polakernes bevidsthed blev Als tit placeret i Sverige – i vedkommende tilfælde viser Jylland sig at være et len i Sverige.²¹ Hver gang jeg selv viser mine polske studenter en bog med Kossaks billeder, er jeg nødsaget til at korrigere deres fejlanskuelser. De tror på, at Kolding ligger et eller andet sted i Tyskland. Endelsen *-ynga* minder dem om andre steder, nemlig tyske byer som på polsk har dette karakteristiske suffiks: Getynga (Göttingen), Tybinga, (Tübingen).

At korrigere det polske maleris historie er selvfølgelig en opgave for kunsthistorikere og andre kunsteksperter. Hvad kulturforskeren bør gøre i stedet, er at lægge mærke til, at det danske kulturlandskab for polakkerne bliver ved med at være eksotisk. Trods et så interessant kommenterende spor i fædrelandssangen betragtes dette kulturlandskab som halvt eventyrligt eller som temmelig løse regler af *terra incognita*. Forskelle mellem Sønderborg og Kolding eller mellem den gamle by i polske Płock og i danske Kolding er uvæsentlige for almindelige polakker. For deres forestillinger om fortiden er heldedåd især relevante, kulturmødet med

¹⁷ Ale Historia – Gazeta Wyborcza 28.05.2012, Kalicki: 'Sławny obraz Józefa Brandta'; se også: Łoś: Pamiętnik towarzysza.

¹⁸ Her kan man se reproduktioner af de to omtalte malerier: <https://wolnelektury.pl/katalog/obraz/brandt-czarniecki-pod-koldynga.html> og <http://galeria.plock24.pl/displayimage-131-95.html> (10.12.2015).

¹⁹ Bojesen, 'Polen – Søndeborg', 160.

²⁰ Ifølge brochuren: I Søndeborg finder du historien.

²¹ Bojesen, 'Polen – Søndeborg', 163.

danskere løb ind på et sidespor. Det polske folk synger deres nationalsang uden at fordybe sig i kontekster.

Danskerne blev sendt ud på et sidespor af syndflodssvenskerne, set med polske øjne, men en sådan historisk forskydning med konsekvenser for moderne tider har dog også en positiv side, tør jeg mene. Det var svenskerne, der fik dårligt ry for at stinke af fermenteret sild (*surströmming*) og være politisk-religiøse skurke. Uddybelsen af den holdning kan man finde i det 20-tallet i billedet af færgesvenskere, der tog til det kommunistiske Polen for at drikke *spritdrycker* uden selvkontrol og lod sig underholde billigt og frækt. Med andre ord er der ikke et historisk indgroet stereotypbillede af det danske og danskerne i den polske kulturtradition. Aldrig sårede danskerne Polens folkestolthed på nogen som helst måde, mellem danskere og polakker er der ingen konto af respektløse åbne handlinger. Undtagelsen sker på baggrund af en demografisk katastrofe i 'skæbneåret 1659'. Polakker, der kom den danske konge Frederik den Tredje til undsætning, udplyndrede Jylland undervejs. Med vold rekvirerede de levnedsmidler, da de boede i kantonementer på bondegårde. Polske tropper bragte desuden smitsom sygdom (plettyfus som især er hungertyfus) med sig. Men "hårde plyndreryttere" fastholdt kun danske historikere af den gamle skole i erindringen.²² Indtoget af polakker i Sydvestdanmark for over 350 år siden medførte slet ikke et vidtrækkende kultursammenstød. Som følge heraf kunne det være en potentiel fin chance for at tilføre liv til det polsk-danske forhold og indse, at de to nationer, kan være gode naboer med store fordele for begge lande af gavn. Hidtil har chancen ikke været udnyttet, det er bare rent potentielt muligt.

Uvenskab eller stridigheder bestod ikke mellem Polen og Danmark. Der er heller ikke nogen folkelig kultur, bl.a. gamle folkesagn, hvor danskerne optræder som opdigtede figurer. Selv om mundtlige traditioner underbygger en klicheagtig holdning til andre, lader folkeminder dog fremmede kulturer mærkes af befolkningen. Folkesagn vokser jo fra nederste dele af samfundet og overleveres mellem generationerne. Det er muligt at omtale den afhængighed for eksempel fra byen Toruń (tysk: Thorn). Alle indbyggere kan udenad fortælle sagnet om Szwedek, Svensk Knøs.²³ Han var en almindelig lokal kriminel mand, som blev underkastet straffeloven. På Toruń Stortorvet ventede han allerede på hængning, men pludselig fra galgens højde fik han øje på marcherende svenske tropper langt ude i horisonten og fik advaret tilskuerne. De taknemmelige borgere frelste ham for galgen. Her kan jeg understrege, at knøsen Szwedek nu som før er præget af et stort væld af narrative fremstillinger samtidig med et mindesmærke, som også er placeret i Toruń. Mindesmærket fik helt bombastisk navnet "Monumentet for det dansk-polske venskab". Byboerne ville gerne glemme mindesmærket fra 90'erne ad vejen, trods det ifølge en troværdig presse var en officiel gave fra Kongeriget Danmark; billedhuggerarbejdet er af Bent Nielsen, om hvem jeg ikke har kunnet indhente oplysninger. For femten år siden blev granitstensskulpturen af byrådet sendt i eksil på et sted længere væk fra centrum, hvor meget færre mennesker passerer forbi. Tidligere havde skulpturen stået foran etnografisk museum i Toruń (det fulde navn: Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu). Det var en flot placering tæt ved den gamle by. Flytningen inden for Toruń fandt sted, fordi højrefløj af byrådet hævdede, at den danske skulptur lignede en fallos. De andre, de liberale, protesterede ikke til trods for den kendsgerning, at det problematiske værk var nordisk symbol fra oldtiden og et rent kunststykke. I al fald viser hele sagen sig noget oppustet for Toruńs falliske statue.²⁴

Jo mindre vi ved om hinanden, desto større er risikoen for mangel på nøjagtighed i gensidig viden. Morsomme misforståelser kan selv finde sted, for polsk kulturkontekst ser for

²² Lassen: Skæbneåret 1659, 11; Arup, Danmarks historie, 82.

²³ Wróblewska, 'O toruńskich podaniach lokalnych', 23.

²⁴ Statuens avisbillede: torun.gazeta.pl/torun/56,35576,13240222,Pomnik_przyjazni_polsko_dunskie_j,,9.html (13.09.2015).

danskere ud til at være fra en fjern egn – og omvendt, ganske eksotisk er dansk kulturkontekst for polakker. Selv korrekturlæsningen vil ikke lykkes. Ulykkelige trykfejl fra et par år siden kan tjene som fint eksempel på det her punkt. I 2008 blev der i Danmark udgivet en meget vigtig afhandling *Polske paradokser. Polens nyere socialhistorie*. Monografien af Jens Jørgen Jørgensen må roses, den opfylder givetvis store mangler i forskning over emnet. Bogen rummer mange billeder, imellem hvor man bl.a. kan se et fotoportræt af en polsk professor i økonomi Tadeusz Kowalik. Imidlertid har billedet en forkert undertekst ”Tadeusz Rydzyk, økonomist”.²⁵ Fra et polsk synspunkt udgør det lidt af en bitter forvekslingskomedie. Tadeusz Kowalik, der døde for ikke så længe siden, om sommeren 2012, fortjente ros især i den henseende, at han under strejken på Gdańsk Skibsværftet i August 1980 arbejdede tålmodigt som økonomisk rådgiver for det selvstændige fagforbund Solidaritet. Efter det demokratiske gennembrud i Polen forholdt han sig meget kritisk over professor Leszek Balcerowicz's plan, erhvervsstrategi for kapitalistiske forandringer i alle områder af samfundslivet i landet. Kowaliks stilling blev mere og mere åbenlyst socialistisk. Han ville lade Polen følge med de nordiske velfærdstater og skabe venlige kontakter med fagforeninger og arbejderbevægelsen i Norden, så det er ikke overraskende, at Kowalik imødekommende nævnes af Jens Jørgen Jørgensen, der selv har samarbejdet med Fag og Arbejde. Og Tadeusz Rydzyk er fra en helt anderledes sfære af Polens samfundsliv. Til at begynde med er han katolsk præst og medlem af ordenen *Sanctissimi Redemptoris* (Redemptorister). Han er direktør på Vor Frue Marias Radio (Radio Maryja), som han har grundlagt, og i debatten i dagens Polen optræder han som en inkarnation af en særpræget blanding af moralsk konservatisme, politiske holdninger fjernt til højre og oplysningsfjendsk indstilling i religiøse spørgsmål. Pater Tadeusz Rydzyk plejede at gå aktivt ind i politiske begivenheder. Den slags blanding af værdier og involvering falder ikke i god jord i Danmark, da landets samfundskultur er funderet på protestantisme, folkeoplysning og drager fordel af det moderne gennembrud.²⁶ I protestantiske Danmark fører Redemptorister tre katolske sogne: København, Næstved, Odense. Det, at deres bror i Polen er berygtet for obskurantisme, hjælper ikke katolikker i Danmark med at yde sjælesorg som præster og udbredelsen af katolicisme. Til sidst må jeg bemærke, at jeg ikke prøver at gøre mig lystig over en ringe korrektur- eller trykfejl på en dansk fagbog. Det betragter jeg som kendetegn og i overensstemmelse med læren om kulturrelativisme. Lige så godt kunne en dansk forsker støde på, hvordan tre statsministre Rasmussen (PNR, AFR, LLR) i Polen kunne blive til ét menneske.

Også i den anden sag, jeg gerne vil berøre i nærværende omridsartikel, flettes fortiden og aktualitetsstoffet sammen. Derved viser sig træk som er grundlæggende ved den polske kultur.

Danmarks (u)betydelig efterkrigsgave

Man kan tro, at mindstuer hyppigt fortæller kulturhistorien bedre end skolebøger gør. I Warszawa er der rejst monumenter, som i princippet nærmer sig Danmark til Polen. Men i virkeligheden går historien ikke ud på at tænke over nutiden, som Fernand Braudel ville forvente sig af intellektuelle mennesker.²⁷ Bertel Thorvaldsens kunstværker blev to særlige gange rodfæstet i Polens kulturhistorie. Den begavede kunstner var næsten lige færdig med at bronzezstøbe en storslået Prins Józef Poniatowskis rytterstatue for byen Warszawa, da national Novemberopstanden (1830-1831) i den russiske del af Polen (Kongrespolen) var på tilbagetog. Den zaristiske opstandsmagt nedkæmpede blodigt det polske oprør og udstedte et forbud mod Thorvaldsens skulptur, der forestillede kommandanten og krigshelten fra Napoleonskrigenes endnu håbefulde tider. Russisk repression gik på det tidspunkt ud på, at

²⁵ Jørgensen, *Polske paradokser*, 263.

²⁶ Sml. Korsgaard, *Folk*.

²⁷ Braudel, *A History of Civilizations*, 3-23.

rytterstatuen ikke befandt sig i det offentlige rum i Warszawa. Der kunne alle forbigående kigge på helten hver dag. Wanda Grażyna Jørgensen forklarer, at skæbner af Prins Józef Poniatowskis rytterstatuen var som følgende: skulpturen arresteredes i begyndelsen på en måde og placeredes inde i en separat udstillingsbygning og det kostede penge at få adgang til den, og derefter rekvireredes og anerkendtes kunstværket til sidst som en gave til Iwan Paskiewicz, som var zaristisk statsholder i Kongedømmet Polen og en grusom, forhad skikkelse.²⁸ Fra polakker fik han derfor tilnavnet ”polak-bøddel” (*polakożerca*). Da Paskiewicz modtog en ny jordejendom i Polesie nær Homel (i dag byen i Republikken Hviderusland), brugte han denne store bronzefigur som ornament i hans paladshave. Statuen kom først tilbage til Polen i 1922, det foregik i kraft af fredsaftalen i Riga i 1921. Det er altså bemærkelsesværdigt, at Sovjetunionen først besluttede sig at bringe den frarøvede frarøvet bronzepriksen tilbage. Dengang fik skulpturen af den verdenskendte danske billedhugger en ny prestigemæssig placering foran Saksisk Palads (Pałac Saski) i Warszawa.

Det viser, hvor stor pris Polen sætter på en genstand, navnlig med en dansk indsats. Saksisk Palads står ikke længere på sin plads. Midt i december 1944, da næste historiske opstand i Warszawa ulykkeligt gik på hæld, sprængte tyskerne paladset i luften. På en gang blev rytterstatuen splintret. Dens småstykker samlede polakker op fra pladsen og Nationalmuseet (afdelingen Królikarnia samling) bevarede dem ligesom relikvier. Som John Henderson udtrykte det: ”The Danish government didn’t forget”.²⁹ Den danske regering i skikkelse af københavnerne forærede Warszawa en ny bronzestøbning i 1952, det var ikke specielt svært at støbe den polsk prins igen, for original modellen af den vandrende skulptur har til huse på Slotsholmen i Thorvaldsens Museum i København.

Det er væsentligt, at Bertel Thorvaldsen besøgte Warszawa i 1820. På det tidspunkt modtog han personligt en bestilling på den anden skulptur. Polakkerne ville gerne have mesteren Thorvaldsen til også at afbilde Nicolaus Kopernikus. Til forskel fra Poniatowskis statuen lykkedes det at få skulpturen af astronomen på plads ved siden af den klassicistiske Stanisław Staszic-palads, inden Novemberopstanden brød ud. Statuen fik derfor en meget højtidelig afsløring i foråret 1830. Over et hundred år senere – præcis i 1942 under tyskerbesættelsen – stjal en tyveårig polsk sabotør Maciej ”Alek” Dawidowski en plade med teksten på tysk af soklen. Det gjorde han i smug. Denne helt modige unge, som samarbejdede med den polske undergrundshær, satte sit liv på spil alene af den grund, at embedsmænd fra det Tredje Rige dristede sig til at skifte dedikationen på Kopernikus-statuen. Oprindeligt står der et latinsk udtryk ”Nicolao Copernico Grata Patria”, det var erstattet af en tilsnigelse ”Dem Grossen Deutschen Astronomen”. Her er ikke nok plads til at gengive den lange strid mellem Tyskland og Polen om hvem Kopernikus præcis var. Striden har været ideologisk og politisk, ikke af historiske grunde, for astronomen levede i en tid, da begrebet nationalitet ingen mening havde. Faktisk var Kopernikus den konkrete bys borger og det var den tidligere nævnte Toruń. Alligevel blev bronzeværket med dansk oprindelse vævet meget ind i polske nationale følelser og kulturfregninger.

Det er også historien, der ville, at Det Danske Institut netop flyttede ind til Staszic-paladsen kort før anden verdenskrig. Dette var Danmarks første kulturelle repræsentation i Polen. Fra paladset ved Nowy Świat har instituttet daglig udsigt til Kopernikus, som står med en passer og en armillarsfære i hånden. Grundlæggeren og instituttets direktør var Folmer Wisti, en af de meste velfortjente personer i den danske kulturelite i 20-tallet. Wisti var en veluddannet filolog, han studerede slaviske sprog i Kraków og Warszawa og hans studium sluttede med diplom på Århus Universitet i 1936, hvor han var den første student, der aflagde magistereksamen i slavistik. Derefter underviste han i dansk i kort tid på Universitet

²⁸ Jørgensen, Bertel Thorvaldsen, 19-20.

²⁹ Henderson, The Triumph of Art, 71.

Jagielloński i Kraków.³⁰ I de sidste førkrigsårene gik han i gang med at organisere et godt bibliotek med skandinaviske bøger i Warszawa, og inviterede så prominente gæster som Niels Bohr med åbne forelæsninger. I juni 1940, kun to måneder efter at Hitlers tropper havde invaderet Danmarks grænser, sørgede Folmer Wisti hjemme i Danmark for at Det Danske Selskab kunne opstå og virke aktivt i landet.

John Henderson bliver opmærksom på det, at Kopernikus skulpturen af Bertel Thorvaldsen bærer nogen betydning også for København og Danmark og skulpturen tiltaler mindst af alle danskere, der er samhörige med fædreland, fortid og kultur.³¹ Patrioter kan dog indleve sig nemmere ind i Polens, ja fremmede landes samfundsskæbner, for de glemmer ikke selv, hvor hård historien var ved deres land. For det første, det var slet ikke nordisk Sverige, men teutonsk Prøjsen som under slesvigske krige og "slægtbank Dybbøl" slog de sidste militære akkorder, reducerende den forrige konglomeratstat Danmark til en elendig lilleput. For det andet, tyskerne forårsagede en masse skader i Danmark, da de besatte landet i løbet af anden verdenskrig. I modsætning til Sverige, landet der forsvarede sin neutralitet, kom Danmark i direkte kontakt med problemet af forfølgelser og udryddelse af jøder.³² "Oktober 43" vidner bedst om det, hvad skader nazismen forvoldte i Danmark. Her skal jeg selvfølgelig ikke sammenfatte Danmarks historie, men jeg vil pege på det, at der viser sig at være nogle synspunkter delt af danskere og polakker. Disse kunne bruges for at styrke kulturkommunikationen mellem de to lande. Kulturkommunikationskapitalen, som jeg prøver at se på fra begge sider (af Østersøen), består af: 1. en generel drejning i politikken, kulturen og samfundet, som en større politisk kraft eller som stormagterne påtvang udefra; 2. Nazi-Tysklands angreb og besættelseserfaringer; 3. og længere tilbage i fortiden, men med særlig vægt på nedskrivningen af folkløse- og erindringskulturen – sammenstødene med ekspansive Sverige. Denne kulturelle kapital venter stadigvæk på at blive udnyttet godt, synes jeg. Caserne, som jeg har omtalt ovenfor, fremlægger bevismateriale. Det er ikke så meget for påstanden om fælles historiske momenter *per se* som for den tilbagevendende foreteelsen, at de forbinder sig med flere emne: frihed, suverænitet, geopolitisk tryghed.

Saltvandsbæltet

Det er ikke tilfældigt, at Folmer Wisti tager til Polen i mellemkrigstiden. Fra dansk synsvinkel, så at sige, blev Polen delvis en realitet, da landet i 1918 genvandt politisk selvstyre og dukkede på ny op på det politiske kort; afbrydelsen varede i 123 år på grund af Polens tre delinger. Eugeniusz S. Kruszewski, der er en polsk indvandrerhistoriker og har levet lever i Danmark siden over fire årtier, viser, at Danmark i mellemkrigstiden opfattede Polen i bogstavelig forstand som en ny, reel udenlandsk partner.³³ I tiden mellem de to verdenskrige udviste det danske udenrigsministerium og dets funktionærer respekt og imødekommenhed over for gesandter fra Anden polske republik. Danske diplomater iagttog processen med genopbygning af landet, som igen blev uafhængigt i 1918, efter 123 år i politisk ufrihed. Dog da Jerntæppet blev trukket ned fra Stettin til Triest, blev den tidlige dansk-polske tilnærmelse ophævet på en vis måde. Om man får lov til at udtrykke det metaforisk, begyndte jerntæppet af saltvand at holde danskerne og polakkerne fra hinanden. Det er som om situationen fra mellemkrigstiden ombyttes: internationale sikkerhedsgarantier gik fallit ved Østersøen under anden verdenskrig og der var ingen videre tale om et nært forhold med reel samarbejde. Indsøen, som er almindelig god til cabotagen og kun synes at være et bælte, forvandlede sig helt op til en markant, uoverkommelig grænse, den slags som

³⁰ Christiansen, 'Danmarksbilleder'.

³¹ Henderson, *The Triumph of Art*, 70.

³² Bak, *Ikke noget at tale om*, 173.

³³ Kruszewski, *Polska w świetle relacji posłów duńskich*.

kunne dele og skubbe landene væk fra sig både i geografisk sammenhæng og på et socialt bevidsthedsniveau.

Endnu i 80'erne følte man stærkt, som mange polakker født kort inden krigsretstilstanden kan ikke glemme om, at Østersøen var en kilden demarkationslinje. Da børn tilbragte sommerferier i Kołobrzeg med sine forældre, anstrengte de om aftenen øjnene ved at spejle efter skæret af lygter i horisonten på Bornholm. Alle indbildte sig selv, at der pludselig kunne være en god chance for at springe i vandet og svømme så langt som til Nexø. Dog om dagen, da feriegæsterne tog bad i havet, som for øvrigt i reglen var frygtelig koldt, måtte de affinde sig med brølet, jetjagere gav fra sig. Hvorfor de tunge flyvemaskiner havde øvelser og lavede ottetaller på himlen hver højsommer, kan man kun forklare på en måde: jetjagere flyvende ikke langt over feriegæsternes hoveder demonstrerede Warszawapagtens styrke og var med til tydeligt at vise, hvor skarpe de politiske grænser er. Beslutningstagere i København gengældte næsten lige for lige: Danmark holdte øje med Warszawapagtens tropper på militære anlæg, der var lokaliseret i Świnoujście (by i det nordvestlige hjørne af Polen, beliggende omkring 300 km fra København). Folkerepublikken Polen, landet på den anden side af Østersøen, faldt for politisk deontologisering og blev til gengæld afsondret på det kulturelle område. Under den kolde krig oplevede Danmark ikke andet end man burde vente kunne forvente af den lille stat: Danmark var nød til at have opsyn med grænserne og sin uafhængighed. Det er forståeligt, at små lande først retter interessen mod dem selv, når de er i modgang, i stedet for at begynde at prale med altruisme og være ulykkesbrødre.

I vor tid er det allerede en offentlig hemmelighed, at danskere lyttede efter Warszawapagtens hære ved hjælp af specielle radiomodtagere på Bornholm. Sprogofficerer fra Danmarks forsvar, der beskæftige sig med at fange alle fjendtlige befalinger op, skulle være forberedte på direkte konfrontation mellem to politiske blokke med forskellige styreformers, demokratisk og totalitær. Dermed stoppede polakker med at være en tiltrækkende partner, som det danske folk gad gå i dialog med, og begyndte snarere at behandles som et objekt til at lave taktiske oplæg imod. Naturligvis havde det ikke årsag i ond vilje hos i det danske samfund. Det skyldtes modsætningen ”lille værgeløse Danmark – truende Østblokken” som nagede politisk diskursen i Danmark og havde også stærk indflydelse på den offentlige mening. Modsætningen trådte i kraft i lang tid (*longue durée*). Det kan man nemt dokumentere på en analyse, Forsvarets Efterretningstjeneste foretog i 1969³⁴. Analysen udkom flere gange, den sidste udgave var i 1986. I samme år mødtes Michail Gorbatsjov med Ronald Reagan i Reykjavik, og perestrojka udviklede sig lovende. Trods alt var der bange anelser for, at Østblokken med Sovjetunionen i spidsen kunne gå til angreb på den demokratiske del af Europa indenfor kort tid. Udbrød krigen, ville tropperne, som var stationeret i Polen, besætte Danmark.

I *Warszawapagtens aggressionsmuligheder mod dansk område* eksisterer Polen hverken som en suveræn stat eller som en selvstændig krigsopponent, fordi en af folkerepublikkerne i Centraleuropa i denne analyse beskrives som et viljeløst redskab i sovjetisk hånd. Sovjetunionen bar i hele den forhenværende periode ansvaret for de fleste trusler i verden. Efter to gange, politisk og åndeligt, at have været regnet blandt stater i Moskvas ledebånd, blev Polen automatisk til et økonomisk underudviklet land efter den almindelige danske mening. Det ser ud, som om ulandenes rum begyndte tæt på den anden side af Østersøen, så det skete for Polen, at landet blev betragtet som en del af det ustyrlige og uberegnelige asiatiske univers, medens et solidt fundament for en *typisk* nordisk velfærdstat er en politisk ligevægt og en udbredt almen tryghed. I det store hele glr velfærdstaten ud på forudsigelighed. Fra en kulturvidenskabelig synsvinkel lyder det selvmodsigende, men spændende. Fra en side er *Balticum mare* en tæt sø, ikke et udstrakt hav, til forskel fra

³⁴ [Forsvarets Efterretningstjeneste], *Warszawapagtens aggressionsmuligheder*.

Middelhavet, man kalder for havet. Fra den anden side adskiller Østersøen skarpt Polen fra Danmark, Norden fra Øst. Begrebet Centraleuropa er i sig selv et meget godt bevis for, at den fremmede og truende blok, dansk efterretningsstjeneste engang plejede at have under lup og inkriminere, er forvandlet til en ny sammensathed, den rummer mange kostbare og selvstændige (*inner-directed*) elementer. Selvom det lysnede i Øst, om jeg må låne dette behændige bonmot fra minister Uffe Ellemann-Jensen, den psykologiske afstand mellem Danmark og Polen skrumpede ikke ind.³⁵ Dansk og polsk kultur fjernede sig så meget fra hinanden, at udfordringen for tiden er at nedbryde indgroet distancen. Ikke senere end i 1950 beklagede Leopold Tyrmand, en kendt polsk forfatter, i sin artikel på et polsk blad "Tygodnik Powszechny", at der er ingen krydskulturtransfer fra Nord til Syd i Warszawa, trods byens fine geopolitiske og geografiske beliggenhed.³⁶ Bladet havde en katolsk baggrund, kommunister var næppe i stand til at tåle det. Og forfatteren Tyrmand skrev det bevidst og med intellektuelt overlæg, idet i de sene 40'erne arbejdede han på den polske ambassades presseafdeling i København. Jerntæppet brød hans talrige venskaber med danskere bagefter.

Da den anden verdenskrig sluttede, kom Folmer Wisti ikke tilbage til Polen. "Danske hus" i Staszic-palads i Warszawa genåbnedes heller ikke. Som Niels Finn Christiansen skriver ret: "Wistis base i Polen var forsvundet".³⁷ Men det betyder ikke, at Wisti holdt op med at arbejde for kulturen og kulturdialogen. Det Danske Selskab, han i 1940 grundlagde, blomstrede op og omdannedes med tiden til Det Danske Kulturinstitut, en selvejende institution målrettet kulturudvekslingen mellem Danmark og udlandet. Med mindre Wisti var en hengiven slavist, tanken at finde inspiration mellem Danmark og Polen (og andre slaviske lande) var nød til at forsvinde fra institutionens prioritetsliste, da tæppet bare faldt ved Østersøen. Det Danske Kulturinstitut i Warszawa blev først oprettet i 1995, da kommunismen kollapsede og Polen gik i gang med mange forandringer. I et interview, som Joanna Tamborska, kulturattaché på Polens Ambassade i Danmark, har givet i forbindelse med 20års jubilæet for DK1 i Polen, udtaler hun dog, at "polsk kultur sjældent kører af sig selv" i Danmark, fordi "danskerne har stadig for lidt tiltro til Polen og i det hele taget Centraleuropa som en værdifuld samarbejdspartner".³⁸

Endnu en anden god illustration på, at det i efterkrigsårtier stod Danmark frit for at glemme Polen som sit naboland, tør jeg beskrive kort. Der er en case med en informationsskilt på Thorvaldens Museum. Tidligere på museets facade hang der en plade med almindelig information (dvs. åbningstiderne plus udtrykket "gratis adgang") i det polske og i det tyske sprog. Denne plade må have været på sin plads inden 1969, fordi i det år udkom der i Polen en guidebog, hvor et vedkommende billede var publiceret.³⁹ Billedet er den eneste dokumentation i sagen. Museets arbejdere husker ikke pladen og det er forståeligt, at sådan en "forsvinden" spiller overhovedet ingen rolle for københavnere og danskere. Mens ældre polakker boende i (Stor)København kan ikke lade være med at huske det, så vidt jeg kunne iagttage. For dem er det noget af et historisk puf, fortællingen om "den borttaget plade" går fra mund til mund. Pladen var taget af facaden simpelthen på grund af istandsættelse eller fordi billetter ville begynde at koste penge. Alligevel give tilfældet god anledning til plagsom eftertanken, underforstået nogen fandt ud af, at det ville være ganske usandsynligt at møde en ærlig polak-turist eller ægte kunstkender.

Men efter indførelsen af den militære undtagelsestilstand i Polen af general Wojciech Jaruzelski i 1981 indgav det danske folk en skarp, entydig protest mod et sådant skridt. Nærmere bestemt var protester gået helt fra samfundets nederste lag. Danskerne ytrede deres

³⁵ Ellemann-Jensen, Det lysner i Øst.

³⁶ Tyrmand, 'Leseeps życziwy Warszawie', 18; sml. Leth: 'Inderligt, indædt, knivskarpt. Polen 1960-62'.

³⁷ Christiansen, 'Danmarksbilleder', 76.

³⁸ <http://www.dankultur.dk/Nyhedsarkiv/Nyhedsarkiv.aspx?M=News&PID=3302&NewsID=3937> (13.09.2015).

³⁹ Mickiewicz, Dania, 115.

støtte til den demokratiske opposition i Polen, således at dens aktivister med Lech Wałęsa i spidsen pludselig blev officielt udråbt som dissidenter. Politikere, der sad på magten i det daværende Danmark, sluttede sig faktisk bare til den spontane bevægelse, skønt den socialdemokratiske statsminister, Anker Jørgensen, udviste naturlig social følsomhed. Der rejses altså tvivl, om dette engagement ikke nedbryder en hel række af de argumenter, som indgik deri. Danskerne blev involveret og stærkt rystet efter den 13. december 1981, de bekymrede sig for deres undertrykte naboer. De tøvede ikke med at yde fysisk og økonomisk støtte til Polen. Den danske regering rejste over 12 millioner kroner, så at danske regeringsuafhængige organisationer kunne råde over pengene til velgørende formål. Både det danske protestantiske trossamfund og Røde Kors organiserede store indsamlinger af tøj og madvarer. Som et tegn på solidaritet med Solidaritet tændte man stearinlys i vinduerne. Lysene var også tændt direkte langs hegnet ved den kommunistiske polske ambassade i Hellerup. Dansk fjernsyn udsendte en hel serie af specielle diskussionsprogrammer over polske emner, og sågar organiseredes en lejlighedsvis koncert i København. Men er alt det et opgør med undtagelsen, der bekræfter reglen om ubevidst naboskab? Argumentationen i det foregående svækkedes ikke derved. De imødekommende tilkendegivelser, Danmark gjorde under undtagelsestilstanden i Polen, har en lærerig præcedens langt tilbage. Lignende tilfælde kommer fra slutningen af attenhundredetallet og første halvdel af nittenhundredetallet, da Danmark også tog sig af Polen i farens stund.

Polens elendighed begyndte at vække Danmarks medfølelse i forbindelse med Tadeusz Kościuszko-oprøret (Insurrekcja Kościuszkowska) efter Polens deling i 1793 og senere under Novemberopstanden i 1831 og derefter. Skønlitteraturen er et godt bevismateriale for, hvad der tilsyneladende blomstrede mellem Danmark og Polen. Konkret drejer det sig om Carsten Hauchs lange roman *En polsk familie* og et par romantiske digte med dedikation eller retoriske, lyriske henvendelser til polakker og deres lands skæbne, fulde af tragedier og sorger⁴⁰. For eksempel i digtet *En polsk moder* henvender Emil Aarestrup sig til den ”typiske” polske kvinde, dvs. kulturmodellen for moderen til oprørere og til sidst opstandsofre:⁴¹

Og denne Dreng, som læser
I Sengen, neppe vaagen,
Og sluger lærelysten
Alt Sort paa Hvidt i Bogen,
Hvad trykker denne Terne,
Som følger dig, til Barmen?
Hvad for en kostbar Byrde,
I Shawler svøbt, paa Armen?

I et andet digt af Aarestrup erklærer det lyriske subjekt patetiskt:⁴²

Og har jeg ikke Dolken
Og har jeg ej pistolen?
Men nej – vi to vil kjæmpe – Endnu en Kamp for Polen

På overfladen gav disse skønlitterære tekster et grundigt indblik i polske forhold, men i virkeligheden var Polen for det danske folk ikke andet end et generelt symbol på den kendsgerning, at alle Europas ”yngre” folk i 18-tallet stræbte efter frihed og selvstyre. Det har helt sikkert meget at gøre med forestillingen om en verden, men ikke med vidtrækkende

⁴⁰ Hauch, *En polsk familie*.

⁴¹ Winther, *Dansk lyrik (1800-1864)*, 507.

⁴² Aarestrup, *Samlede digte*, 102.

empati og forståelse. Hvis det angår en verdensberømt polsk helt Tadeusz Kościuszko (NB Australiens højeste bjerg er opkaldt efter ham), er det næppe tilfældigt, at han tiltrak ret stor opmærksomhed i hele Norden. Tropper, som han ledte mod den russiske invasion, bestod også af bønder, som var udstyret med helt simple våben: leer og økser. Ganske vist var det første gang i Polens historie, at bonden blev medbestemmende og politisk aktiv (sml. Østergaard 1988).⁴³ Kościuszko fik fattige og dårligt civiliserede polske bønder til ikke kun at være genstand for udnyttelse, men også digterisk dyrkelse. Kościuszkos død slog igennem i Norden, idet nordmændene besad den særlige bondearv, hvor oplyste bønder i pionertiden fik lov til at være almindelige politiske aktører.

Tilnærmelsen mellem Danmark og Polen under opdelinger fra den europæiske romantismes tid tjener ikke til gavn for processen, som så småt kunne have gjort polakker og danskere bedre naboer i fremtiden. I fortiden mistede det danske rige sine meget vigtige helstatslandområder: Sydsverige, Norge, Slesvig.⁴⁴ Men Danmark forsvandt aldrig fra det politiske europæiske kort i modsætning til Polen. For betød støtten til det antikommunistiske fagforbund "Solidarność" sammen med fordømmelsen af den militære undtagelsestilstand i Polen ikke styrkelse af faktisk viden om naboerne på den anden side af søen. Den forblev uændret og snusfornuftig. En gang til forekom Polens sorger i 70'erne snarere som et spejl, som Danmark kunne spejle sig i for at mærke og værdsætte sin egen uafhængighed. Danmark havde mod til at markere grænsen overfor Warszawapagten. Gennem et usynligt, men konkret bælte af saltvand mellem Polen og Skandinavien, så vidt jeg får lov til metaforisk at skildre grænselandet, kunne komme kun få Folkerepublikken Polens statsborgere. Den første gruppe bestod af de udviste. Kommunismens ofre fik som oftest lov til at tage en enkelt kuffert med. Siden de på myndighedernes nåde havde modtaget et pas, hvilket var et helvede at fremskaffe i det udemokratiske Polen, var det et mirakel, når det endeligt lykkedes. Den anden gruppe tilhørte mennesker, der selv hemmeligt bestemte at flygte nordpå.

Filmværket *300 mil til himlen* af Maciej Dejczner blev anset som filmværket på en god illustration på ulovlige flugter fra Polen til de nordiske lande. Filmen fra 1989 er autentisk, trods det at brødrene Zielinski i 1985 i virkeligheden flygtede til Sverige. Da filmen blev til som følge af dansk-polsk samarbejde, forandrede instruktøren historien lidt. Filmproducenterne var vidne om at brødrenes eskapade til Sverige blev betragtet som et ømtåligt emne. Svenskerne ville ikke forværre de politiske forhold til Østblokken, da statsministeren var Olof Palme, der plejede at vise ret megen forståelse for Sovjetunionen. Alligevel svarer det til virkeligheden i Dejczners film, at brødrene kom med ideen om at skjule sig på TIRs undervogn og sidde stille, indtil færgen med lastbilens gods ombord skulle anløbe havnen på den frie side af Østersøen.

Inden det demokratiske gennembrud spillede færger, som det polske statselskab Polferries leverede service til på Østersøen, en næsten forunderlig rolle. De var som magiske køretøjer i den typiske kulturanthropologiske betydning. Ved siden af legitime varer sejlede polske færger med en hel last af polsk vodka, som hemmeligt solgtes lige om hjørnet på Langelinje i København. Surkål til jul var også på båden, og lod polakkerne levende i Danmark lave "ægte" polske piroger (*pierogi*). Af og til gik regimentsagenter og specialister i beskidt arbejde i land, og de var senere forsvundet fra byen, lige så hurtigt som de var dukket op. MF Aallotar optræder selv i 1978 i et afsnit af krimiserien *07 kommer ind (07 zgłoś się)*, serien var naturligvis propagandaforsvar for den kapitalistiske helt James Bond. Beskeden til publikum gik ud på, at den polske militis i klar modstrid med vestligt politivæsen, også godt kunne være hensigtsmæssig. Ved denne lejlighed pralede serien ligefrem af, hvor moderne Polen var blevet i 70'erne. Militiskaptajn Borewicz satte en hurtig eftersøgning i gang efter en tyvebande med en "meget moderne" helikopter og havde en spektakulær landing på

⁴³ Sml. Østergård, 'Bønder og Danskere'.

⁴⁴ Østergaard, *The Geopolitics of Nordic Identity*, 1997.

”flagskibs” bord halvvejs til Norden. Der må man tilføje, at på dette tidspunkt var MF Aallotar ikke gammel, færgen blev bygget i Frankrig i 1972. Som MF Rogalin var den i drift så længe tilbage som til 2003. Nu for tiden anløber polske færger ikke København. Det er holdt op med at betale sig, da hver mand gerne tager et Øresundstog eller en billig bus, efter at passagererne nu ankommer til Ystad i Skåne. Desuden er Polferries til salg og konkurrerer samtidig med større søfartsselskaber fra Sverige og Tyskland, men også med stigende polske privatfirmaer.

I lyset af det hele illustreret igennem saltvandsbæltet og liminalsfarten er det værd at se med velvillige øjne på Anders Fogh Rasmussens bestræbelser, da han i 2002 i løbet af EUs topmøde i København gjorde sit bedste at velkomme Polen og baltiske lande til det europæiske fællesskab og endeligt skabe en forenet baltisk region på den måde. Han forstod, han havde en stor chance for at spille en historisk rolle, og således forsøgte han at afslutte medlemsforhandlingerne med succes. På et symbolsk niveau gav det et godt udtryk, at rester af forrige grænser skulle væk. Førhen i halvfemserne gjorde Uffe Ellemann-Jensen meget for at få baltiske lande med i den vestlige verden, og senere bestemte Fogh-Rasmussen at sætte prikken over i’et i begyndelsen af det ny årtusinde. Danmark og Polen oprettede et meget godt militært – og erhvervsmæssigt samarbejde. Man må ikke længere sige, at der fortsat er en dyb kløft mellem landene.

Uheldigvis trak det politiske og økonomiske samvirke ikke kulturelt samarbejde med sig, kulturdemarkationen fortsatte efter at de politiske spærringer brød sammen. Det gængse billede af Polen i Danmark blev langsomt forandret og ligner stadigvæk alt for meget den afsluttede politiske tidsalder. Billedet henter dets overtalelseskraft fra gamle offentlighedsmeninger og fordomme. Et direkte eksempel på det kan anføres her. Tegneserieduetten Mikael Wulff og Anders Morgenthaler, som er bedst kendt under forkortelsen Wulffmorgenthaler (el. WuMo) og for deres faste rubrik på ”Politiken”, skabte for knap 6 år siden en komisk strip med underskriften *Rainbow in Poland*.⁴⁵ På tegningen er der en særlig regnbue uden en eneste farve, hele tegningen er præget af uhygge. Boligblokke, træer og menneskeskikkelser i baggrunden er også ret grå, så de ser jævne og dystre ud. Skønt de begavede danske bladtegnere ikke hører til den ældre årgang, de er i fyrrene, satser de tydeligt nok på den formodede polske tritese, og den blev af kunstnere ansat for at være mægtig nedtrykkende af kunstnere som mægtig nedtrykkende. Netop grænseløs farveløshed var et kendetegn for de kommunistiske landes landskab set fra Norden.

Polske boligblokke minder jeg herved om med fuldt overlæg. Kæmpe kvarterer med myriader af lige høje etageejendomme, bygget af kedelige betonplader, såkaldte nye bebyggelser, har været noget specielt, der sprang i øjnene på danskere. Uagtet det virker noget af et paradoks, med sporene til Danmark. I den sydlige del af Warszawa Ursynów, ligger formodentlig den lettest genkendelige ”blokowisko” (udbredt polsk betegnelse for området med talrige etagehuse) i landet. Den var projekteret af ingeniøren Marek Budzyński. I de tidlige halvfjerdser opholdt han sig i Aarhus, hvor han underviste i arkitektur, men omvendt tog han moderne skandinaviske urbaniseringsideer med til Polen. Hvor Budzyński havde fine intentioner, gjorde byggearbejdet og livet under polske forhold, at de blev omformet. Det er svært i dag at finde ud af, hvad Ursynów har at gøre eksempelsvis med ”nordic social engineering”.⁴⁶ Polske boligblokke viste sig at være økonomiske og egalitære kun i den betydning, at der i en blok eller endda på en etage kunne bo universitetsprofessorer, drankere, bondefangere og ærlige embedmænd.

Til slut har jeg ladet en meget positiv præmis indgå med særlig henblik på at bringe ligevægt i argumenterne.

⁴⁵ WuMo`s tegnestriben: <https://pl.pinterest.com/pin/240801911295660366> (13.09.2015).

⁴⁶ Sml. Mazur, Czasoprzewodnik.

Én svale gør da en sommer nu og da

Omkring 10-årsdagen for Polens optagelse i EU, det vil sige foråret 2014, bragte Politiken på sine websider et interessant kulturstof med den opsigtvækkende titel *Drop dog den provinsielle paranoia over for polakker*.⁴⁷ Teksten af Milos Lecic syntes næsten kun at handle om den skelsættende opdagelse: sikke noget snak, at Polen er et af de værste steder, danskeren kunne befinde sig i, tværtimod føler man sig på den anden side af saltvandsbæltet helt tryk i byens gader. Ikke nok med det, er polakkerne normale, venlige, åbne og europæiske mennesker, der naturligvis er værd at lære at kende. I det tilfælde blev Wulffmorgenthalers kummerlighed overvundet. Det fik bogstaveligt plads, for Politiken indrykkede debatteksten på Internet sammen med en tegning af Mette Dreyer⁴⁸. Undtagelsesvis er den illustration meget farverig. Der står en dansker på tegningen, han ser ganske trendy ud og er overrasket, idet han lige har kastet sine øjne på en gruppe polakker. Sagen er, at de ser ligeså moderigtige ud. ”Tænk, man kan slet ikke se, at I er polakker”, kommenterer han situationen. Og det var positivt, da forundringsparathed altid er det første skridt til en bedre kulturkontakt.

Liste over litteratur

Adriansen Inge og Peter Dragsbo (red.): Søndeborg i 750 år – tværsnit og perspektiver, Søndeborg: Museum på Sønderborg Slot, Historisk Samfund for Als og Sundeved, 2006.

Adriansen Inge et al. (red.): Sønderjylland A-Å. Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2011.

Arup Erik: Danmarks historie. Bd. 3, København: Hagerup Forlag, 1955.

Bak Sofie Lene: Ikke noget at tale om. Danske jøders krigsoplevelser 1943 – 1945. København: Dansk Jødisk Museum, 2010.

Blond Anne et. al. (red.): Forundringsparat. Festkrift til Inge Adriansen, Søndeborg: Museum på Søndeborg Slot, 2014.

Bojesen Christian Bo: 'Polen – Søndeborg', Sønderjysk Månedsskrift 6, 2001.

Brandes Georg: Indtryk fra Polen, København: Gyldendahl, 1888.

Braudel Fernand: A History of Civilizations, New York, London: Penguin Books, 1994.

Böss Michael: Republikken Danmark. Oplæg til en ny værdipolitisk debat, København: Informations Forlag, 2011.

Christiansen Niels Finn: 'Danmarksbilleder – Det Danske Kulturiinstituts virke gennem 70 år', Den Jyske Historiker 126, 2010.

Ellemann-Jensen Uffe: Det lysner i øst. Vejen til et helt Europa, København: Gyldendal, 2006.

Gerner Kristian: 'The Baltic Sea Region. The Geo-Cultural Perspective', Herito. Heritage, Culture & The Present 20, 2015.

Götz Norbert: 'Norden: Structures That Do Not Make a Region', European Review of History 10 (2), 2003.

Hauch Carsten: Samlede romaner og fortællinger. Bd. 1 København: C. A. Reitzel, 1903.

Henderson John: The Triumph of Art at Thorvaldsens Museum. «Løve» in Copenhagen, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2005.

Henningsen Bernd: Dänemark, München: Verlag C. H. Beck, 2009.

⁴⁷ Politiken 20.04.2014, Lecic: 'Drop dog den provinsielle paranoia'.

⁴⁸ Mette Dreyers tegning: <http://politiken.dk/debat/debatindlaeg/ECE2267228/drop-dog-den-provinsielle-paranoia-over-for-polakker> [11.01.16]

- Hinkkanen Merlja-Liisa and David Kirby: *The Baltic and the North Seas*. London: Routledge, 2000.
- I Søndeborg finder du historien om tredje vers i Polens nationalsang, Søndeborg: Søndeborg Kommune, 2008.
- Jørgensen Jens Jørgen: *Polske paradokser. Polens nyere socialhistorie*, København: Frydenlund, 2008.
- Jørgensen, Wanda Grażyna: *Bertel Thorvaldsen*, København: Thorvaldsens Museum, 1997.
- Kalicki Włodzimierz: 'Sławny obraz Józefa Brandta Czarniecki pod Koldyngą przedstawia inną bitwę', *Ale Historia – Gazeta Wyborcza*, 28.05.2012.
- Kirby David: *The Baltic World 1772-1993. Europe's Northern Periphery in an Age of Change*, London: Routledge, 1995.
- Klinge Matti: *Östersjövärlden*, Helsinki: Otava, 1998.
- Kolstrup Søren: *Polske stemme. Polske indvandningsbølger 1892-2008*, København: Frydenlund 2010.
- Korsgaard Ove: *Folk. Tænkepauser*, nr 7, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013.
- Kruszewski Eugeniusz S.: *Polska w świetle relacji posłów duńskich w Warszawie (1919-1923)*, København: Instytut Polsko-Skandynawski, 2008.
- Lassen Aksel: *Skæbneåret 1659. Hungersnød og pest over Sydvestdanmark*, Århus: Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, 1958.
- Lecic Milos: 'Drop dog den provinsielle paranoia over for polakker', *Politiken* 20.04.2014.
- Leth Jørgen: 'Inderligt, indædt, knivskarpt. Polen 1960-62. Polske notater'. I: Lars Movin (red): *Kunsten at gå på gaden – teksten fra tresserne*, København: Gyldendal, 2012.
- Łoś Jakub: *Pamiętnik towarzysza chorągwi panczernej*, Warszawa: DiG, 2000.
- Mazur Maciej: *Czasoprzewodnik. 33 lata na Ursynowie*, Warszawa: Myśliński, 2010.
- Mencwel Andrzej: 'Le XXe siècle polonais dans la perspective de l'histoire de la culture'. I: Michel Maslowski et al. (red.): *Culture et identité en Europe Centrale. Canons littéraires et visions de l'histoire*, Paris, Brno: Masaryk University Press, 2011.
- Mickiewicz Marian: *Dania*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1960.
- North Michael: *The Baltic. A History*. London: Harvard University Press, 2015.
- Nyborg Egil: 'Den lille havfrue'. I E. Nyborg: *Den indre linie i H. C. Andersens eventyr. En psykologisk studie*, København: Gyldendal, 2005.
- Pasek Jan: *Pamiętniki*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955.
- Rasmussen Carsten Porskrog: 'Eet hertugdømme – mange herrer 1544-1720'. I: Hans Schultz Hansen et al. (red.): *Sønderjyllands Historie, Bd. 1 (indtil 1815)*, Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2008.
- Rosznecki Stanislaw: *Polakkerne i Danmark 1659. Efter Jan Paseks Erindringer*, København: Gyldendal, 1896.
- Stråth Bo: 'Scandinavian Identity. A Mythical Reality'. I: Nils Arne Sørensen (red.): *European Identities. Cultural Diversity and Integration since 1700*, Odense: Odense University Press, 1996.
- Szelańska Grażyna: *Dania*, Warszawa: Trio, 2010.
- Tyrmand Leopold: 'Lesept życzliwy Warszawie'. I: L. Tyrmand: *Tyrmand Warszawski. Teksty niewydane*, Warszawa: Wydawnictwo MG, 2001.
- Warszawapagtens aggressionsmuligheder mod dansk område, København: Forsvarets Efterretningstjeneste, 1986.
- Winther Christian (udvalg): *Dansk Lyrik (1800-1860)*, København: Gyldendal, 1865.
- Worsøe Hans H.: 'Svenskekrigene og deres betydning for Sønderjylland', *Sønderjysk Månedsskrift* 7/8, 2000.

Wróblewska Wioletta, 'O toruńskich podaniach lokalnych'. I: H. Czachowski og A. Mianiecki (red.): Do Torunia kupić kunia. W 60. rocznicę założenia oddziału toruńskiego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Toruń: PTL, 2008.

Aarestrup Emil: Aarestrups samlede digte, København: Kunstforlaget Danmark, 1913.

Østergård Uffe: 'Bønder og Danskere'. I: Vagn Wåhlin (red.): Historien i Kulturhistorien, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1988.

Østergaard Uffe: Europa. Identitet og identitetspolitik, København: Munksgaard-Rosinante, 1998.

Østergaard Uffe: The Geopolitics of Nordic Identity. From Composite States to Nation-States, København: Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1997.

Netkilder

<http://www.dankultur.dk/Nyhedsarkiv/Nyhedsarkiv.aspx?M=News&PID=3302&NewsID=3937> (13.09.2015).

<http://galeria.plock24.pl/displayimage-131-95.html> (10.12.2015).

<https://pl.pinterest.com/pin/240801911295660366> (13.09.2015).

<http://politiken.dk/debat/debatindlaeg/ECE2267228/drop-dog-den-provinsielle-paranoia-over-for-polakker> (11.01.16).

www.torun.gazeta.pl/torun/56,35576,13240222,Pomnik_przyjazni_polsko_dunskiej,,9.html (13.09.2015).

www.tvn24.pl/internet-hi-tech-media,40/raport-google-a-najczesciej-wyszukiwane-w-2014-roku,499064.html (13.09.2015).

<https://wolnelektury.pl/katalog/obraz/brandt-czarnecki-pod-koldynga.html> (10.12.2015).